

নতুন ৩য় পৰিচালনা
১৩/১১/৪০

১/২/৪০

বালিচন্দা

(হেম বৰুৱা)

লক্ষ্য নুৰা ষ্টল

গুৱাহাটী : অসম

১৯৪০ : ১৯৪১

প্ৰকাশক :

শ্ৰীবিচিত্ৰনাবায়ণ দত্তবৰুৱা, বি-এল

লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী, অসম

প্ৰথম প্ৰকাশ : আগষ্ট ১৯৫৯

মুদ্ৰক :

শ্ৰীকালীচৰণ পাল

নবজীৱন প্ৰেছ

৬৬ গ্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা ৬

মূল্য : দুটকা

মৰমৰ নৱকান্ত :

স্বভাৱসিদ্ধ প্ৰতিভাৰে আমাৰ নতুন কবিতা
তুমি সজাই তুলিছা। “বালিচন্দা” তোমাক দিলোঁ।

বি, বৰুৱা কলেজ :

গুৱাহাটী :

১৯৫৯

হেম বৰুৱা

মহাশয়
১৩/১১/১৯

কৈফিয়ৎ

মই কৰি নহওঁ। এই বিষয়ে মোৰ নিজৰ এখানমানো ইলিউশ্যন নাই। এইটো এটা বাস্তৱ সত্য। বিয়েলিটি। কড্ৰেলৰ মতে বাস্তৱতাক, বিয়েলিটিক ইলিউশ্যনলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰিলেই কবিতাৰ জন্ম হয়। ই প্ৰায়বোৰ কাব্য-সমালোচকৰেই অভিমত। মোৰ কবিতাত ই জানো সাৰ্থক হৈছে? ইলিউশ্যন সৃষ্টি কৰিবলৈ যি প্ৰতিভাৰ প্ৰয়োজন, সেই প্ৰতিভা মোৰ নাই। মানুহে কৰি বুলিলে মই বেয়া পাওঁ। অপযশ গোৱা যেন লাগে। লগাটো জানো অস্বাভাৱিক কথা?

১৯৪২ চনত জেলত থাকোঁতে এজন নেতৃস্থানীয় ব্যক্তিয়ে কৈছিল : “প্ৰফেছাৰ, তুমি কৰি। তোমাৰ আঙুলি কেইটা দেখিলেই কব পাৰি”। কথাষাৰ শুনি কেনেবা কেনেবা যেন লাগিছিল। জেলত মানুহে সাধাৰণতে মানসিক সুস্থিৰতা হেৰুৱায়। এইয়া তাৰেই পৰিচয় নেকি? গতিকে ৰক্ষা ভাৰেই কৈছিলোঁ; “Look here, I may have all the vices of the world, but not the vice of poetry”. মোৰ কবিতাৰ দোষ নাই। আন বহুতো দোষ থাকিব পাৰে—সেইয়া স্কীয়া কথা। এই একেধাৰ কথাৰ আজি কিছুদিনৰ আগতে পাৰ্লামেণ্টৰ সতীৰ্থ এগৰাকীয়েও আছুতীয়াকৈ লগ পাই কৈছিল : “You have beautiful fingers. One feels like kissing them.” আঙুলি কেইটা সঁচাই ধুনীয়া হয়নে নহয়, —সম্ভৱতঃ নহয়, কব নোৱাৰোঁ। কিন্তু এটা কথা বাৰে বাৰে মনতে জাৰি চাইছোঁ : কবিতা আৰু আঙুলিৰ কি সম্বন্ধ? মানুহে কবিতা জানো আঙুলিৰে লেখে? চিত্ৰ-শিল্পীয়ে আঙুলিৰে ছবি আঁকে, ৰং

মিলায় যায়। সূৰ-শিল্পীয়ে আঙুলিৰে বাজ বজায়, সূৰ উথলি উঠে। বয়ন-শিল্পীয়ে আঙুলিৰে ফুল বাছে, ফুলে উলাহ বিলায়। সঁচা কথা। তথাপি আঙুলিৰ অন্তৰালত অন্তৰ উপচি পৰা অনুভূতি জানো নাই? এই অনুভূতিয়েই জানো আঙুলিৰ স্পৰ্শ পাই বাস্তৱত ঠন ধৰি নুঠে? আন শিল্প-বিভাগৰ লগত কিবা সম্বন্ধ থাকিলেও, কৱিতাৰ লগত আঙুলিৰ সমূলি সম্বন্ধ নাই। কৱিতা মানুহে আঙুলিৰে নেলখে, অন্তৰৰ জীয়া অনুভূতিৰেহে লেখে। বাহিৰ বিশ্বৰ প্ৰভাৱে কৱিৰ অন্তৰ-সবসীত হেন্দোলনিৰ সৃষ্টি কৰে। অনুভূতিৰ এই হিলোলৰ কৱি-শিল্পীয়ে শব্দৰ জৰিয়তে ৰূপময় প্ৰকাশ দিয়ে। বাহিৰ বিশ্বৰ সংস্পৰ্শত উথলি উঠা কৱিৰ অন্তৰৰ স্কুমাৰ অনুভূতিৰ সূ-প্ৰকাশেই হৈছে কৱিতা। সূ-প্ৰকাশৰ কাৰণে শব্দ-চয়ন শক্তি প্ৰয়োজন। এই কাৰণেই সম্ভৱতঃ এজৰা পাউণ্ডে কৱিক শব্দ-বৈজ্ঞানিক বুলিছে। এইপিনৰ পৰা চাবলৈ গলে, কৱিতা সৃষ্টিৰ বাবে যি সূক্ষ্ম মনৰ প্ৰয়োজন, সেই সূক্ষ্ম মন মোৰ নাই। মোৰ মনটো গোটা। গতিকেই মই কৱি নহওঁ। সংকলনৰ এইবোৰ পৰীক্ষামূলক প্ৰচেষ্টাহে। ইয়াৰ কোনোটোতেই প্ৰতিভাৰ যাদুস্পৰ্শ নাই, নাইবা সূক্ষ্ম মনৰ মোহৰো নাই।

কৱিতাক অনুভূতিৰ ‘সূ-প্ৰকাশ’ বুলি অভিহিত কৰিছোঁ। তথাপি এইবোৰ সূ-কণ্ঠী সৃষ্টি হোৱা নাই। প্ৰায়বোৰেই খহটা হৈছে, নিমজ হোৱা নাই। কৱি অ’ডেনে কৱিতাৰ ব্যাখ্যা “স্বৰণ-উপযোগী কথা” বুলি দিছে। এই সংকলনৰ বস্তুবোৰ জানো স্বৰণ-উপযোগী হৈছে? কৱিতাৰ যি প্ৰাণ, ছন্দ-বৈচিত্ৰ্য, এইবোৰত জানো আছে? দৰাচলতে ছন্দ সৃষ্টিৰ বাবে মই তেনেই অপৰাগ। সমালোচক মোৰ মনটোৱে প্ৰায়েই সৃষ্টিমুখৰ মনটোক ভেটা দিয়ে। এইখিনিতেই আলকাল। কৱিতা সৃষ্টিৰ বাবে সহজাত সূৰ প্ৰজ্ঞাৰ প্ৰয়োজন। তেতিয়াহে অভিজ্ঞতাৰ ধৰ্মনিময়, ৰূপময় প্ৰকাশ সম্ভৱ। ছন্দ-বৈচিত্ৰ্যও

তেতিয়াহে সম্ভৱপৰ হৈ উঠাটো স্বাভাৱিক। মোৰ সূৰ-জ্ঞান সমূলি নাই। এইখিনিতেই বিপদ।

এগৰাকী বান্ধৱীয়ে প্ৰায়েই মোক পোনপটীয়াকৈ কয়; “ভগৱানে তোমাক দুটা বস্তু নিদিলে,—সূৰ আৰু ৰূপ।” কৱিতা সৃষ্টি কৰিবলৈ যেনেকৈ ধুনীয়া আঙুলিৰ প্ৰয়োজন নাই, তেনেকৈ আন ধৰণৰ কোনো কাৰ্যিক ৰূপৰো প্ৰয়োজন নাই, বুজোঁ। নহলে তপামূৰীয়া খেচছপীয়েৰ ডাঙৰ কৰি নহলহেঁতেন। ‘ফুলবাবু’ কাৰ্ত্তিকৰহে কৱি-যশ বৈ বৈ গল হেঁতেন। কৱি হবলৈ হলে লাজতে মুচ্‌কচ্‌ যোৱা বিশ্ব হব লাগিব, মুখখন ছোৱালীৰ দৰে নিমজ হব লাগিব, চোলাৰ বুটাম অসংযত ভাৱে নেমাৰি নোমহীন পাতল বুকুখন উলিয়াই থব লাগিব,—এইবোৰ ঊনবিংশ শতাব্দীৰ ধাৰণা, ৰোমাণ্টিক যুগৰ ৰীতি। যুগৰ এই অশুদ্ধ ধাৰণা আওপকীয়া ছিলালি জন্ম এটাৰ ওপৰত গঢ়ি উঠিছিল:

কৱিৰ সূক্ষ্ম অনুভূতি থাকিব লাগিব:

ছোৱালীৰ অনুভূতিবোৰ সূক্ষ্ম:

গতিকে কৱি ছোৱালীৰ দৰে লেছকা।

প্ৰচলিত এই কৱি সম্পৰ্কীয় ধাৰণা ৬ই ফুট ওখ কৱি ৱাল্ট হুইটমেনৰ আৰিৰ্ভাবে থানবান কৰি পেলালে। খহটা, লাহুদাং একোটা মুস্তাফা কাঁমাল পাখাও যে কৱি হব পাৰে, সেইষাৰ কথা এনেদৰেই প্ৰতিপন্ন হল। সেই বুলি, আওপকীয়াকৈ নিজকে মই কৱি বুলিব খুজিছোঁ। বুলি কোনোবাই যদি ভাবে, তেন্তে মোৰ প্ৰতি অবিচাৰ কৰা হব। কৱি হবলৈ হলে কাৰ্যিক ৰূপৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই, নাইবা আঙুলিও ধুনীয়া হব নেলাগে,—এইষাৰ কথাহে প্ৰতিপন্ন কৰিব খুজিছোঁ। ভগৱানে ‘ৰূপ’ নিদিয়াৰ কাৰণে আক্ষেপ কৰিব লগা একো নাই। ‘সূৰ’ নিদিয়াৰ কাৰণে আক্ষেপ কৰিবলগীয়া হওঁতে উভৈনদী হৈ আছে। বুকুত সূৰ থকা হলে এইবোৰ কৱিতা চমৎকাৰ সৃষ্টি হলেহেঁতেন, সেই

বিষয়ে সন্দেহ নাই। এতিয়া, চমৎকাৰ সৃষ্টি হোৱা দুৰৰ কথা, এইবোৰক প্ৰকৃততে কৰিতা বুলিব পাৰি নে নোৱাৰি, সেইয়ে হৈছে সন্দেহ।

কৰি যদি নহলোঁৱেই, তেন্তে কৰিতা লেখিছোঁ কেলে? আনৰ পথাৰত জানিশুনি এনেকৈ হাল বাবলৈ ওলোৱাটো জানো অন্ময় হোৱা নাই? সম্ভৱতঃ হৈছে। নোহোৱাৰ কোনো কাৰণ নাই। তথাপি লেখিছোঁ। ইয়াৰো এটা কাৰণ আছে। আমাৰ বৰ্তমান কৰিতাৰ পূৰ্বৱৰ্তী কালছোৱাৰ কথা চিন্তা কৰিহে কৰিতা লেখিবলৈ ওলাইছোঁ। এই চিন্তা ইংৰাজী, লগতে ইংৰাজীতে ওলোৱা কছ, কৰাছী আৰু জাৰ্মান কৰিতা অধ্যয়নে প্ৰথৰ কৰি তুলিছিল। আমাৰ আগৰ কালছোৱা বহু চৌধুৰী, বতীন দুৰৰা, গণেশ গগৈ আদিৰ কাব্যপ্ৰতিভাই বিশেষকৈ আচ্ছন্ন কৰি থৈছিল। সঁচা কথা,—এই যুগৰ প্ৰত্যেকজন কৰি-শিল্পীৰে আমাৰ কাব্য-বুৰঞ্জীলৈ একোটা শকত বৰঙনি আছে। তথাপি পৰৱৰ্তী কালছোৱাত এই সকলৰ মন-আমনি-লগা প্ৰতিধ্বনিৰ বাহিৰে প্ৰায় নতুনত্বৰ কোনো স্বাক্ষৰ নাই বুলিব পাৰি। ভাৱধাৰাবো নাই। প্ৰকাশধাৰাবো নাই। জীৱন স্পন্দনো নাছিল। জীৱন স্পন্দন সমাজৰ বুকুত জীপ লোৱা বস্তু। ৰোমাণ্টিক যুগৰ সৃষ্টি-সম্পদ সমাজ-জীৱনক অস্বীকাৰ কৰি আছুতীয়াকৈ গঢ়ি উঠা বস্তু। গতিকেই পৰৱৰ্তী কালছোৱাত এটা বন্ধপৰিকৰ পদ্ধতিত কৰিতা সৃষ্টি হোৱা দেখিবলৈ পাওঁ। কাব্য-জীৱন ক্ৰমাৎ স্থিৰ হৈ আহিছিল। জীৱনৰ গতিশীল ৰূপ হেৰাই গৈছিল। এই কালছোৱাতেই আন হাতে বিশ্ব কাব্য-বুৰঞ্জীত নতুন এক হিল্লোলৰ শিহৰণ উঠিছিল।

কৰিতাই কেৱল অনুভূতিকে জগাই তুলিব নে মগজুকো স্পৰ্শ কৰিব? মগজুক (intellect) অস্বীকাৰ কৰি কেৱল অনুভূতিৰে জানো জীয়াই থাকিব পাৰি? যি কৰিতাই কেৱল অনুভূতিৰে যোগান ধৰে, সেই কৰিতা চকলেটজাতীয় বস্তু। চকলেটে

জিভাৰ জুতি ধৰে, সঁচা কথা। সেইবুলি পুষ্টি সাধন জানো কৰে? দুৰৰা বা গগৈৰ কৰিতাই অনুভূতি কঁপাই তোলে, এইবাৰ কথা কোনেও অস্বীকাৰ নকৰে। মগজু বা চিন্তাৰ উদ্ৰেক নকৰে, এইবাৰ কথাও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। এওঁলোকৰ কৰিতা, অপ্ৰিয় হলেও কণ্ঠ, নকৈ প্ৰেমত পৰা, নাইবা প্ৰেমত পৰি ব্যৰ্থ হোৱা জনে ভাল পায়। এইবোৰ কৰিতা নিতৌ ভাল পাবলৈ, মানুহে জানো ওৰোটো জীৱন প্ৰেমত পৰি কটায়? ইয়াৰ বাহিৰেও মানুহৰ জানো কৰিবলগীয়া আন কাম নাই? এই সংকলনটোতো কেইটামান প্ৰেমৰ কৰিতা আছে। সেইকেইটা প্ৰেমত পৰা সকললৈ আছুতীয়াকৈ থৈছোঁ। আন কেইটামানত ‘শকুন্তলা’ ‘সোণপাহী’ ‘মাদৈ-মালতী’ ইতে ভুমুকি নমৰাকৈ থকা নাই। ইয়াৰো এটা উদ্দেশ্য আছে। এই “চপলতনু তৰুণী” ইতৰ সংস্পৰ্শত কৰ্কশ কথাবোৰে জীপ পাই যদি পাওক, এইয়ে উদ্দেশ্য। প্ৰেম-গন্ধবিহীন ৰডছ’ৱৰ্থৰ কৰিতাতো, আন নহলেও, প্ৰায়েই গাভৰু ভনীয়েকজনী আছিল। মই প্ৰেমক অস্বীকাৰ কৰিব খোজা নাই—প্ৰেমৰ অশুদ্ধ, অস্বাস্থ্যকৰ, অনাচাৰী ফালটোহে অস্বীকাৰ কৰিব খুজিছোঁ। ৰোমাণ্টিক কাব্য-সাহিত্যত প্ৰেমৰ ‘অস্বাস্থ্যকৰ’ ফালটোৱে অধিক প্ৰতিপত্তি বিস্তাৰ কৰিছিল।

যি কৰিতাই চিন্তাৰ উদ্ৰেক কৰিব পাৰে, নাইবা অনুভূতি ছটিয়াই মগজুক জগাই তুলিব পাৰে, তেনে কৰিতাৰ সমাদৰ বৰ্তমান বাঢ়ি আহিছে। কৰিতা কি হব লাগিব, হিতবাদী সৃষ্টি নে সুখবাদী সৃষ্টি, এইটোৱেই হৈছে ডাঙৰ এটা প্ৰশ্ন। বৰ্তমানৰ কৰিতা প্ৰধানতঃ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ ভিতৰতহে পৰে। এইবোৰ কাৰণৰ বাবেহে, কৰি নহওঁ যদিও, কৰিতা লেখিবলৈ লৈছিলোঁ। কৰি প্ৰতিভা নাই। সেইবুলি প্ৰচেষ্টাৰ জানো সামৰণি পৰিছে? ‘আধুনিক সাহিত্য’ বোলা কিতাপখনত লেখিছিলোঁ: “প্ৰচেষ্টাৰ জালিকটাইদি য’তেই প্ৰতিভাৰ জিলিঙনি পৰিছে, ত’তেই কালজয়ী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছে।”

আমাৰ প্ৰচেষ্টাৰ জালিকটাইদি প্ৰতিভাৰ জিলিঙনিহে নেলাগে, একোৰে জিলিঙনি পৰা নাই। গতিকে এইবোৰ কালজয়ী হোৱা দুৰ্বৰ কথা, কবিতা জানো হৈছে? অৱশ্যে এইটো অস্বীকাৰ কৰিলে নহব যে, ভালে বেয়াই আমাৰ এটা নতুন যুগৰ সৃষ্টি নোহোৱাকৈ থকা নাই। গতিশীলতাই জীৱন। স্থিৰতাই মৃত্যু। নতুন কবিতাই জাতিৰ গতিশীলতাৰ অৰ্থাৎ জীৱন-স্পন্দনৰ কথা বিঙিয়াই কয়।

সাহিত্যৰ আৰু সমাজৰ সম্বন্ধ জোন বেলিৰ সম্বন্ধ। সমাজ-আৰ্হিৰ জীপ লৈ, জোনটো জীয়াই থকাৰ দৰে, সাহিত্য জীয়াই থাকে। নতুন কবিতা, বিৰতনৰ সোঁতত মুখৰ হোৱা বৰ্তমান সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি, কেৱল বাহিৰ আভৰণৰেই নহয়, সমাজ-আত্মাবো প্ৰতিচ্ছবি। নতুন পৃথিৱী ন-দীপ্তি উদ্ভাসিত ন-চকুৰেহে পৰিপাটিকৈ চাব পাৰি। পুৰণি ঘোলা চকুৰে নহয়।

এই সংকলনটো আমাৰ ছাত্ৰ নন্দ তালুকদাৰৰ অত্যাচাৰতহে উলিয়াইছে। তেওঁ লগ পালেই কবিতাৰ সংকলন এটা “উলিয়াওক, উলিয়াওক” বুলি আমনি দি থাকে। ময়ো সচবাচৰ বাজনীতিৰ মানুহে কোৱাৰ দৰে “হব বাক, ভাবি চাওঁ”—এনেদৰে কৈ থওঁ। এইবোৰ আজি দুবছৰে চলি থকা কথা। অৱশেষত এদিন নন্দই কবিতাবোৰ আলোচনীৰ পাতৰ পৰা টুকি আনি কলে : “উলিয়াওক”। ময়ো কিবা এটা দুৰ্বল মুহূৰ্তত “উলিয়াম” বুলি কৈ পেলালোঁ। ভালেই কৰিলোঁ নে বেয়াই কৰিলোঁ কব পৰা নাই। সংকলনটোৰ নাম ‘বালিচন্দা’ দিছোঁ। ইয়াত ৰূপৰ জিলিকনি নাই। বালিচন্দাৰ চিকমিকনিহে আছে। চিকমিকনিকে যদি কোনোবাই জিলিকনি বুলি ভাবে, তেন্তে বেয়া পাব লগা কিবা আছে জানো?

মোৰ প্ৰেম ১

উপকণ্ঠ ৪

পোহৰতকৈ একাৰ ভাল ৬

বাজপথে কথা কয় ৭

নিমাতী চাপৰি ১০

সূচীপত্ৰ

জাপানী কবিতাৰ নমুনাত এক ডজন কবিতা ১২

ছাইমুম ১৫

এটা সাপ ১৮

যাত্ৰাৰ শেষ নাই ২০

মমতাৰ চিঠি ২৩

নতুন পোহৰ ২৬

জাৰৰ দিনৰ সপোন ২৭

লক্ষ্মী পূৰ্ণিমা : ১৯৫৭ ৩০

পৃথিৱী ৩১

ইত্যাদি ৩২

আকুতি ৩৫

বিহুৰ দিনৰ গান ৩৭

এটা ৰোমান্টিক কবিতা ৩৯

ব্যৱধান ৪০

আমাৰ কাৰণে বালিচৰ আছে ৪২

অনামিকা ৪৩

সীমান্ত ৪৫

বালিচন্দা ৪৭

মোৰ প্ৰেম

বক্ষা পৃথিৱীত সন্ধ্যা নামিছে
আকাশৰ ধোৱা যেন হৈ।
তোমাৰ এযুৰি নয়ন, তাতে সাগৰৰ
এচামুছ নীলা। মই কয়দ হৈ আছোঁ।

তোমাৰ সমুখত সেইবোৰ কাৰ ছবি?
ভ্যান গগ, পিকাছো নে ঠাকুৰ অৰনীন্দনাথ,
কাৰ? এইয়া আমাৰ জীৱন স্বপ্ন-বিহ্বল।
তাৰ আঁৰে আঁৰে আমি বঙীন সপোন সাজোঁ,
—সপোনৰো দুৱাৰ খিড়ীকি আছে,
সকলো নতুন।

সন্ধিয়াৰ আকাশত উৰণীয়া কাউৰী জাকে,
পৰস্পৰে কিবা কথা পাতে?
বাঁহত এৰি থৈ অহা নতুন পোৱালিৰ কথা?
নাইবা আকৌ বাঁহ সাজিবৰ সময় হল,
—তাই কয় কাণে কাণে।

আধুনিক গাভৰুৰ ওঁঠ বঙা।
তোমাৰ হালি কিয় ইমান শোঁতা পৰি আছে?
তুমি পীনোন্নত পয়োধৰা,
সঁচানে বাক?

তোমাৰ ধানখেৰ বৰণীয়া চুলি,
—মই বুজা নাই, হেৰা আধুনিকা।
তোমাৰ মৰমত চেনাই ঐ,
দিখোঁ নৈ এবিধ পাৰোঁ মই,
আৰু বহুত নৈ সাঁতুৰি আহিব পাৰোঁ।

তুমি বুজা নাই, মোৰ এই ছন্দহীন প্ৰেম?
প্ৰেম জানো সঁচাই এটা ছন্দ?
তোমাৰ হিছাপ বহীত মই নাই?
কিয় নাই বাক?
দ্বাদশ, ত্ৰয়োদশ স্থান, ক'তো মই নাই?

মোৰ হিছাপ বহীৰ পহিলা পাতত তুমি।
সিবোৰত ধোবা, নাপিত আৰু গোৱালৰ বাকী,
—আলু, কচু, বেঙেনাৰ গাত হৰণ পূৰণ চিন।

মোৰ অক্ষত সদায়েই আউল লাগে,
কোন সঁচা? পাটীগণিত নে আমি?
জীৱনৰ সীমাহীন বাজেটৰ অকোৱা পকোৱা
বাৰ্ট, তাত তুমি মোক বিচাৰি নোপোৱা।

তোমাক বিচাৰি প্ৰিয়া,
মই ত্ৰিভুবন চলাথ কৰিলোঁ।
ছিনেমা হল, কৃষ্টি সংঘ, একো বাকী নাই।

তুমি কুশলে থাকা, সোণ,
মুৰৰ চুলি ছিঙি আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ।

ভঁৰাল ঘৰৰ ছাঁত পাখৰীৰ ছটা
নতুন পোৰালি জগিছে।
এতিয়াও চকু সিহঁতৰ জাপ গৈয়ে আছে।
সূৰ্য্যৰ পোহৰ বাক সিহঁতে কেতিয়া দেখিব?
আৰু কিমান দিন বাকী?

আমাৰ জীৱন জমা আৰু খৰছৰ
অবিশ্ৰান্ত কোৰিয়াৰ বণ, শান্তি ক'ত?
ৰক্ষা ক'ত?

তুমি প্ৰিয়া, তোমাৰ দেহৰ কেঁচা হালধি
বৰণ। শুই থাকা, তুমি শুই থাকা।
টোপনি আপুনি ভাগিব।

নিশাৰ শেহত পুৱাৰ বেলিৰ
তপত পোহৰে আমাক জগাই তুলিব।
জন-সাগৰত তুমি আৰু মই:
আমি দুয়ো তীখাৰ বুকুৰ অগ্নিকণা,
আমাৰ চকুত সেই পোহৰৰে
বিজুলী নাচ।

আৰু এটা কথা শুনা,
মাজনিশা কেতিয়াবা উজাগৰে থাকি
শুনিহানে তুমি পৃথিৱীৰ উচুপনি?

উপকণ্ঠ

তুমি আছা স্বপ্নৰ কুহকত,
সপোন বিভোৰা।
স্মৃতিৰ মকৰা জাল, পাহিবোৰ
বুটাবছা মুকুতাৰ মণি।
সপোনত নাচি যায় নৃত্যবতা তৰাজাক,
আৰু নাচে জোনালো নিশাই।

তোমাৰ সপোনত ঘন ঘন মেঘবোৰ নাই।
আমাৰ সপোন মেঘেৰে আৰুৰা,
চপৰা চপৰে সেই জলভৰা মেঘ।
পথাৰ ওপচা ঘন বোকা আৰু পানী।
তাতে আমি শ্রমৰ কণিকাবোৰ
এটি এটিকৈ এৰি যাত্তু,
শ্রম হয় সোণালী ধাননি।
আমাৰ সপোন,
তোমাৰ জনমে জনমে অচিনাকি।

বৰ্ষা যেতিয়া নামে,
মেঘালী দিনৰ গানে,
তোমাৰ কল্পনা আগুৰি ফাঁকুগুৰি সিঁচে।
অন্তৰ বাগৰি আহে জোনালীৰ
নিশাভৰা আন্দোলন, তেজীৰঙা মধুৰ জীৱন।

আমি যন্ত্ৰৰ অবিৰাম গতি হৈ,
তেজ আৰু বুকু ঢালি,
হাতুৰীৰে স্বপ্ন সাজোঁ,
নতুন দিনৰ আৰু নতুন পৃথিৱীৰ।
হাতুৰীৰ শব্দত ফিৰিঙতি উৰে
তীখাৰ বুকুত আমি লেখো নৱ অভিধান।
আমি জাল বাওঁ। মাটি ভাঙো।
কত মোচুমী আহে আৰু যায়,
আমাৰ পিঠিতে শুকায়ে।
তাৰ লেখ জানো তুমি পোৱা?

আমি জানো আহাৰৰ বৰষুণ,
জুইজ্বলা জেঠৰ মৰম।
তুমি জানা, কোন ছবি-ঘৰত
কেতিয়া কোন ছবি আহে?
আৰু বৰ বেচিঃ
অৰ্কিড্‌বোৰ কেতিয়া ফুলে?
এপ্ৰিলত নে মে' মাহত?

সোণপাহী হেৰা,
সপোন তোমাৰ আলোক-সন্তৃত ৰামধেনু।
আমাৰ জীৱন এলালুকলীয়া,
তুমি বাক দেখিছানে সমদল
প্ৰশ্ন বোধকৰ?

বালিচন্দা

পোহৰতকৈ একাৰ ভাল

সময়ৰ বলুকাৰাশিত পদচিহ্ন বখা

উন্মাদ বাসনা আমাৰ নাই।

আমি বুৰঞ্জীৰ শিলাখণ্ডৰ জীৱন্ত ফছিল,

গোন্ধহীন, ভাষাহীন, ছবিৰ বেখা যেন আমি।

হেৰা শকুন্তলা,

তোমাৰ চকুৰ শেৱালি পাহিত

দুগন্তৰ চুমাৰ চেকা এতিয়াও বং হৈ আছে।

কোৰিয়াত জবাসন্ধৰ কঙ্কালে ৰিঙিয়াই মাতে :

এচিয়াৰ আকাশ আগুৰি শগুণৰ জাক।

আমি জীয়াই আছোঁ যুগৰ সীমান্তত,

প্রাচীন নাবিকৰ জঁকা।

কালিদাস, তুমি কোন অলকাৰ পলাতক কৰি ?

ডাৱৰ দেখি উন্মাদ ?

তোমাৰ কাব্য-বেদীত আমাৰ জীৱন-অৰ্চনা

সঁৰিপৰা মদাৰৰ ফুল,

গুৰুতো নেলাগে, গোসাঁইতো নেলাগে,

থাকে তলভৰি সৰি।

বজাই বজাই বণ-বিগ্ৰহ,

তীখাৰ আক্ষালনে পৃথিৱীত ধূলি

আৰু ধোঁৱাৰ সাগৰ বচিছে।

আমি,

থাওঁৰদাহ অগ্নিশিখাৰ পুৰি ছাই হোৱা

বিৰিণাৰ ফুল :

আমাৰ জীৱনৰ জুই হিৰোশিমা, নাগাছাকি।

হেৰা শকুন্তলা,

তোমাৰ আঙুলিৰ অগ্নিকণাৰে নুমাই দিয়া

ৰাজ-কাৰেঙৰ শলিতাৰ জুই :

দুগন্তৰ ভাগক স্বপ্ন।

পোহৰতকৈ একাৰ ভাল।

জীৱনৰ অগ্ৰগতিত ৰামেশ্বৰৰ সঁতুৰ বান্ধ।

শঙ্কা কিহৰ ?

নতুন পুৰাৰ কেঁচা পোহৰত আশাৰ জুই।

আমাৰ চকুত তীখাৰ শান।

ৰাজ পথে কথা কয়

আমাৰ উকা ফুলনিত কাণ্ডনৰ জুই
জ্বলিছে। নিবিড় বনত সোণৰ পহুৰে
গাঁহ খাই চৰিছে। পিঠিত তাৰ
মৃত্যুবান। এই মৰো মৰো।
দিল্লী কিমান দূৰ?

চহৰতলীৰ জন-সাগৰত ওখ চাপৰ
জোটাৰ শব্দই কাণ বিদ্ধি থকা সবকা কৰিছে।
কত তৰুণী আহিছে, গৈছে।
আহি আকৌ উলটি যোৱা মঞ্জু, মিনু,
অনুপমা। যেন ভৰা লুইতত ফিল্ম-গান বাজিছে।

হেৰা শকুন্তলা,
আকাশ মোহনাত কোন বণিজৰ বেহা?
নাওবুৰা কুৰুৱা ডুবিত কোনে সেইয়া জীৱনৰ গান গাইছে?

বিকশ্বত মুখচকা, সেইয়া কোন
মেটমৰা মাৰোৱাবী বধু?
কাৰ কৰিতাৰ অলকনন্দা?
মুখ তোলা চন্দ্ৰবদনী, চাওঁ মই চন্দ্ৰোদয়।

ধৃতৰাষ্ট্ৰ, তোমাৰ বাহুত কোনে দিলে বাক
অযুত যুগৰ বল?
“কোন মন্ত্ৰীৰ সতে আপোনাৰ ভাল?”

চাউলৰ দাম। মাছৰ মহঙা।
আমাৰ পেটত শত শতাব্দীৰ ভোকে
বৰষ শিবিৰ পাতিছে।
উস, ছাতৰৰ ফিজ এনেদৰে বাঢ়ে
দিওঁ কৰ পৰা? এই আপদীয়া ছবকাৰ।

মাৰোৱাবী বাবুৰ কণ্ঠস্বৰত
অসম প্ৰেমৰ বান।
“অসমতে আছোঁ আমি পাঁচ পুৰুষ কাল।”
বেচ কথা। পাচ লাখ টকাৰ কাপোৰৰ পাৰমিট,
মন্ত্ৰীক কৈ আনা।
তোমাৰ কিহৰ ভয়?

ভেলঙী ঐ,
ঋষিৰ দুহিতা নাঙঠে থাকিব নালাগে আৰু।

মিফটাৰ বৰুৱা চাহ-মালিকৰ নতুন গাড়ীত
নিৰ্তো মিছেছ শইকীয়া যায়। শিৰত সেন্দূৰ।
“তুমি গোলাপৰ পৰশ লভিছোঁ প্ৰিয়া,
কাঁইটৰ শঙ্কা মোৰ নাই।”

ধন থকাৰ শঙ্কা কিহৰ? চলি থাকা।
দিল দৰিয়াত তোমাৰ উঠিছে বান।
আজিও পেট্ৰলৰ দাম ইমান বেচি!
মৰিলৰ একা?

বালিচন্দা

ৰূপালী ছাঁত বাজ কাপুৰৰ প্ৰেমৰ ভাও,
সঁচাই জানো ভাল লাগে?
তাৰ বন্ধা-কবি যেন মুখ।
ইয়াকে লৈ জিৰণি ঘৰত
বিছাৰতী গাভৰুহঁতৰ খৰিয়াল লাগে।
কণা হাঁহক পতান ধান।

“পালেং শাকৰ সেবে কিমান?”
“ইয়াত ডাক্তৰ কোন ভাল?”

হেৰা শকুন্তলা,
আমাৰ কৰিতা অমৃত যুগৰ বেদনাৰ
মন্দাক্ৰান্ত। সময়ৰ টুকুৰাত লেখা।

“সব ছেড়ে যাব প্ৰিয়ে, সমুখৰ পথ দিয়ে,
ফিৰে দেখা হবে না তো আৰ।”

বেচ কথা। কাৰ কৰিতা? বন্ধ কৰা।
কৰিতাতকৈ জীৱন বহুত দামী।

নিমাতী চাপৰি

আমি সাজোঁ তিলতিলকৈ, স্তবে স্তবে,
বালি আৰু মাটি আৰু শিল কঢ়িয়াই,
পিৰামিদ, জীৱন-উদভ্ৰান্ত ছন্দৰ তালে তালে।

বুৰঞ্জীৰ বঙা, নীলা পাত,
আমাৰ কাৰণে হাঁয় বুৰঞ্জী নিমাত।
ঃ গণিকালয়ত শিশুৰ কান্দোন জানো শুনি?
আমাক ভুল বুজা, তোমাৰ অধিকাৰ নাই।

আমিয়েই সাজিছিলোঁ, কেঁচা জোন পোহৰৰ
তাজমহল, কৰিব সপোন উতলা।
শিল্পীৰ জীৱন সৰগ।

হে বাদশ্বা কৰি,
তোমাৰ বুকুৰ তেজবোৰ চেকুৰা চেকুৰে
আছে ভূত হৈ, ইয়াতেই বৈ।
আমাৰ বোৰো আছে ইয়াতেই ডোঙা পাতি,
সিবোৰত জুইশিখা নাই।

দেহি ঐ,
আমাৰ প্ৰেমত উটি আহে পলম্বুৰা বোকা
আৰু মৰা ভেটকলি।
আমি সাজোঁ তাজমহল, বুকুৰ কেঁচা তেজ সানি।
শিল ভাঙো।
হাতুৰীৰ শব্দত স্বপ্ন বঢ়ো নতুন দিনৰ,
সেউজী সন্ধিয়া আৰু স্বপ্ননীল কোমল পুৱাৰ।
আকাশৰ বেঙুনীয়া জোনটো কাগজৰ নাও যেন লাগে।

বালিচন্দা

বংঘৰ, কাবেংঘৰ আৰু তলাতলি ঘৰ
আমিয়েই সাজিলোঁ, বাতিদিন একাকৰ কৰি।
ডা-ডাঙৰীয়া, আহে আৰু যায়,
আমি থাকোঁ বাহিৰত ব' লাগি চায়,
আমাৰ কাৰণে সোণ দুৱাৰত তলা।

আমাৰ কাৰণে আজি পৃথিৱীৰ বন্ধে বন্ধে
দুৱাৰত তলা। দুৱাৰ মুকলি ক'ত ?
সকলোতে মিছা প্ৰহেলিকা।

আমি সাজোঁ,
শিল, মাটি, বোকা আৰু পানী কঢ়িয়াই।
আমাৰ পঁজাত হাঁয় চাকিটো নুমায়ে।

গণিকা বুৰঞ্জী,
আমাৰ কাৰণে তুমি জ্বলাব নেলাগে চাকি,
মিছা পোহৰতকৈ সঁচা একাৰেই ভাল।

জাপানী কবিতাৰ নমুনাত এক ডজন কবিতা

(১)

তোমাৰ ফুটন্ত যৌৱনৰ
ভাজে ভাজে
আকাশী গঙ্গাৰ ঢল।
নিজৰাৰ পানী চাই
হাবিৰ পল্ল উন্মাদ হোৱা শুনিওঁ,
তোমাৰ কিহৰ আক্ষেপ ?

(২)

ঘোৰ বননিৰ একাৰত
জোপ লোৱা নাহৰ ফুটকীৰ
চকুতকৈয়ো চোকা
তোমাৰ চকুৰ ছাই,
মই পুৰি সোণ হৈ যাওঁ।

(৩)

বৰফত ছাই হোৱা,
শীতৰ গুহাত
বসন্তৰ কুঁহিপাত নাচে :
তোমাৰ বেদনাত
মই জানো নাই ?

(৪)

মোৰ পদূলিৰ সমুখৰ
শিৰীষ জোপাত
কেতেকীয়ে কান্দে :
কপোঁ ফুলৰ পাহি সৰিবলৈ
আৰু কিমান দিন বাকী ?

(৫)

কপোঁ চৰাইৰ বুকু যেন
আকাশত জোন ;
জোনাকৰ পষেকত
পগলা ফাটেকৰ কয়দী
হেনো বলিয়া হয় ।

(৬)

আজিৰ “এখন পৃথিৱীত” (?)
নিৰ্তো দেৱালীৰ ফুলজাৰি ফুটে,
বয়টাৰ, পি, টি, আই-ৰ কৃপাত,
গান্ধী মাৰ্কা ক্ৰেকাৰ ।

(৭)

এজনী বিছাৱতী গাভৰুৱে কলে :
“winter-ত মই ই-মা-ন
fatigued feel কৰো” :
হাঁয় বাণীকান্ত,
তুমি ঘোপমৰা একাৰত ।

(৮)

শালময়নাৰে ভৰা মুখ,
চেলাউৰি অঁকা,
উৎকট বঙা ওঁঠ ।
পিয়ানো, ভোৰতাল জানো
একেলগে বাজে ?

(৯)

জেঠমহীয়া, ভৰ দুপৰীয়া,
কুলি কেতেকীৰ মাত ।
পান বজাৰৰ চাহৰ বেঞ্চোঁৰাত
বেডিঅ’ৰ গান ।
মিছ অমুকী তমুকীক লৈ
ওবেটো বছৰ খৰিয়াল ।
এইবাৰ শান্তিৰ নোবেল বঁটা,
কোন মহাজনে পালে ?

(১০)

বিকীৰ্ণিত আণৱিক বোমাৰ পৰীক্ষা,
বয়টাৰে কয় :
স্বৰ্গত যীশু, বুদ্ধ, গান্ধীৰ
হাঁহিৰ খলকনি ।

(১১)

২৬ জানুৱাৰী : ১৯৫০,
১৫০ বছৰৰ প্ৰেতাত্মাৰ মৃত্যু উৎসৱ ।

বালিচন্দা

(১২)

১৯৫০ জানুৱাৰী ২৬ :

নতুন দিল্লীত পতাকা অভিবাদন,
গাৰ্ডেন পাৰ্টি, গাভৰুৰ শাৰীৰ বাহাৰ,
নেহেৰুৰ বক্তৃতা, পেটেলৰ বাণী,
অল্ ইণ্ডিয়া বেডিঅ'-ৰ মিঠা কথা।
শীলমৰাত খুদকণৰ টেকেলি উদং,
পাভমৰাত পাভৈৰ মাকৰ গাটোকে দেখি
কৰিবোৰ ক'ত ?

ছাইমুম

বুবঞ্জীৰ কাউৰী বাঁহত
জুইশলা মাৰিব কোনে ?
তোমাৰ অনুৰ্বৰ আকাছাই,
নে মোৰ উত্তপ্ত তেজৰ বানে ?
পৰ্বতৰ সিপাৰে,
বহু দূৰ দূৰণিত প্ৰতিধ্বনি শুনেঁ।।
প্ৰতিধ্বনি ? কাৰ প্ৰতিধ্বনি ?
জীয়া মানুহৰ নে পৰি থকা শুকান হাড়ৰ ?

মোৰ মৰু-কল্লনাই
তোমাৰ আকাশ চুবকে নোৱাৰে।
কল্লনাৰ ঠেং কোঙা, ডেউকাও নাই।

ছাগলীশিঙীয়া জোনটোৰ জীৱন-সত্তা
মৰ-আঁউসীৰ একাৰত মৰে।
মোৰ যৌৱন তোমাৰ মুকুতাপৰীয়া হাঁহিত
মলঙা দৰে।

হেৰা সত্তা যৌৱনা,
তোমাৰ বুকুৰ বিপ্লৱ মই কল্লনা কৰিব পাৰো।
মোৰ কল্লনাই বহুত বস্তু যে চিনি পায়।

মোৰ চকুৰ দুয়ো পতাত দিখোঁৰ স্বপ্ন
নাচে। নৃত্যৰতা উৰ্বশীতকৈয়ো চমৎকাৰ।
এটা সপোনৰ আঁঠে মিনিট অৱকাশ,
দেবশ ছেকেণ্ড। অজ্ঞেয় সময়।
মোৰ সপোনৰ কথা শুনা, কাণ পাতি শুনা :

বালিচন্দা

যুগৰ খব সোঁতত আমি
বাৰিষাৰ বৰ বান ভাঙিম। সাঁতুৰিম,
সাঁতুৰি হয়তো পাৰ পাম। নহয়তো জাহ যাম।
আৰু আমাৰ দৰে জহিব হেজাৰ জন।

মৃত্যু,
মৃত্যু যাৰ বাবে জীৱনৰ বঙা কৰৱীৰ ফুল।
তাৰ বাবে আন্ধেপৰ হিম-গিৰি অচল, নিৰ্বিকাৰ।

আজিও নামিছে,
পৃথিৱীৰ উৰ্বৰ বুকুত জাকে জাকে,
ফৰিঙৰ দৰে,
সাম্ৰাজ্য পিপাসু লোভাল শগুন।
চকু খুৰ যেন চোকা।

ইবোৰ নামিছে, পৃথিৱীৰ প্ৰান্তে প্ৰান্তে,
দ্বীপে, দ্বীপে, দ্বীপান্তৰে।
ফেটী সাপৰ দৰে উন্মত্ত, তেজাল।

সমৰ-পিপাসু দলে কোঠ পাতিছে,
মালয়ৰ বৰবৰ পথাৰত,
কেশোডিয়াৰ গহন বনত।
মেকঙৰ পাৰে পাৰে, সেউজীয়া
ধাননিৰ সবুজ কোণত।

লিপ্সাৰ ছাইমুম ঘূৰি ঘূৰি বয়,
জন-কল্লোল বঙা চহৰত,
উকা পৰ্বতৰ নিমাত টিঙত।
যুগৰ মাৰল ঘৰত,
নৱ-জাতক শিশুৰ তেজৰ বাবে
তেজপিয়াৰ দল উজাগৰে আছে,
—নিমাত, নিষ্ঠুৰ।

নতুন মানুহৰ গজালিতে মৰণ
ঘটিছে! জীৱন নিৰ্দয়।
আকাশ একাৰ।
পোহৰ? পোহৰ ক'ত!
কেউফালে বড়ঘন জাল।
নতুন জনম।
সোৱা পুৱালিৰ বেলি।
মানুহৰ হাড়ে কথা কয়:
“মৃত্যু কিম্বা জয়।”

এটা সাপ

জেঠ মাহৰ এটা উত্তপ্ত দুপৰীয়া,
এক স্তব্ধ, সাবস্বৰহীন মুহূৰ্ত্তত,
স্বৰ্ণ-দীপ্ত সাপ এটা অপ্ৰত্যাশিত ভাবে,
মই লগ পাইছিলোঁ।

তাৰ শৰণেৰ চোকা জিভাখন
তেজাল লিপ্সাত মোৰ দৃষ্টি ছুই
নাচিছিল।

মোৰ ফালে আকস্মিক ভাবে
সি মূৰ তুলি চাইছিল।
সেইয়া জ্ঞান-গধুৰ তথ্যৰ চাৰনি।
তাত ধ্যান-ভগ্ন নিৰব উত্তাপ জ্বলিছিল।

তাৰ সোণালী গাটো আলফুলীয়াকৈ,
অকাই পকাই সাপটো মোৰ কাষ চাপিছিল।
সি যেন বহু দিনৰ, কোনোবা অস্পষ্ট, মধুৰ
এক অতীতৰ, চিনাকি অচিনাকিৰ দোমোজাৰ বন্ধু।
বাকীবোৰ এলান্ধুকলীয়া মকৰাজাল।

সি মোক অভিজ্ঞৰ দৰে সুধিছিলঃ
“তুমি গান জানা? সাপ-বাজীকৰৰ গান?”
মই গান নজনা বুলি জানি তাৰ অন্তৰ
মোৰ প্ৰতি ঘৃণা আৰু তিতাবে উপচি পৰিছিল।
“গান যদি নেজানা তেন্তে জানিলা কিটো?
ভেকুলীবোৰেও গান জানে। তুমি নেজানা?
তুমি সিহঁততকৈয়ো বহুত নিম্ন খাপৰ।”

আকৌ এবাৰ সি

মোৰ অকস্মিক্য, অভং মুখখনলৈ
মূৰ তুলি চাইছিল। তাৰ চোঁচা চকু দুটাত
অগণন প্ৰশ্নবোধকৰ কাড়।

“তুমি কিতাপ পঢ়িছা? বহুত কিতাপ?
নহয় জানো? কি কি কিতাপ বাক?
কিছুমান সোণবৰণীয়া, কিছুমান ভাল ভাল ছবি
থকা, নহয় জানো?”

মোৰ ভীতি-বিহ্বল অন্তৰে তাৰ
প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি নেপালে।

অৱশেষত, কিয় কব নোৱাৰোঁ,
সি মাথোন ফোঁচফোঁচাই কৈ গুচি গলঃ
“তুমি অজ্ঞ। তোমাৰ জ্ঞানৰ বস্তু
জ্বলিবলৈ এতিয়াও বহুত বাকী।”

যাত্ৰাৰ শেষ নাই

বুৰঞ্জীৰ সঁতুৰ বন্ধন, আমি আহি আছোঁ,
আলোক যাত্ৰীৰ দল, মধ্যযুগিত সাঁতুৰি;
চহৰতলীৰ নিপ্ৰভ চাকি, এন্দুৰৰ শোভাদল।
আমাৰ মৃত্যু ক'ত?

তলুৱাত মৰণৰ বেখা, অস্পষ্ট মধুৰ।
অৰ্থাৎ, আমাৰ মৃত্যু ক'ত?
শলমাৰী ভাঙোতাৰ দল।

মহাকাব্যৰ তেজেৰে বঙা আমাৰ নিচান।
খেয়ালৰ দ্ৰুত লয়। তোমাৰ আৰু মোৰ,
আৰু হেজাৰ জনৰ কেঁচা জেতুকাৰ বোল।
এক : বস : কৰুণ এব।

আঁউসীৰ আকাশৰ জোনটোৰ জীৱন-সংগ্ৰাম।
মৃত্যু, মৃত্যুই জীৱনৰ চিৰসখা, দ্ৰৱ জ্যোতি।
বুকু, তোমাৰ মেখেলাৰ পাতলিত
হেজাৰ কাৰ্শলা বন, বুটাতোলা।

ভয় নাই। আমাৰ নাঙলৰ সিৰলুত
অশোকবনৰ বন্দিনী সীতা। চকুৰ আগত
সোণৰ পহুৱে দেও দি দি যায়।
অধোধ্যাপুৰী বহু নিলগত।

শকুন্তলা, তোমাৰ দেহৰ পছমৰ বং,
মই দেই পুৰি ছাইৰ বুকুত অন্ত হওঁ।

কোৰিয়াত বগা কাউৰা আৰু কলা ভাত।
মাজুলীৰ সবিয়হ ফুলত নীলা জুই।
: ভোবতালে খাওঁ খাওঁ কৰে :

পোহনায়া শালিকাৰ কণ্ঠত মহাকাব্যৰ গান,
নামঘোষা, বামাংগ আৰু কত কি?

শকুন্তলা, আমাৰ পথাৰ বমক্জমক,
ভৰ দুপৰীয়া ভদাইৰ আগ-চোতালত,
দোৰপতি খৰক্‌বৰক, মাকো সৰি সৰি পৰে।
: তোমালৈ চাওঁতে, জপনা দেওঁতে, সোণ।

বুৰঞ্জীৰ টোঁ ঘৰত নতুন সূৰুয়ে উম লয়।
যুগৰ নিমাতী চাপৰিত প্ৰতিধ্বনি :
কাৰ শোভাদল? কিহৰ শ্লোগান?
নপুংসক বৃহন্নলা, তুমি ক'ত?
তোমাৰ গাণ্ডীৰ অচল।

তুমি আৰু মই, আৰু লাখ জন।
পেটতী আমাৰ তয়াময়া ভোক :
আকে এবাৰ বঙা কৰি মৰোঁ আহা,
লুইতৰ বগা পানী।

জীয়াই থকাৰ আহ্বান? কাৰ?
তোমাৰ? মোৰ? আৰু?

আহা, মোৰ বুকুৰ মাজুলীত পলাশৰ জুই।
তোমাৰ চকুৰ অগ্নি-বেধাত মৰ-আঁউসীৰ জোন
ভস্ম হয়। আকাশ যে মাথোন এমুঠি নীলা সপোন,
বেদনাৰে নীলা হৈ থকা।

আমাৰ যাত্ৰা-পথ সমুজ্জ্বল, জনমৰ যুগমীয়া।
পদূলিত আলকাতাৰাৰ বান্ধ।

হেৰা শকুন্তলা,
পৃথিৱীত কৰিতাৰ শেষ নাই।

মমতাৰ চিঠি

‘If you are coming down through
the narrows of the river Kiang,
Please let me know before hand,
And I will come out to meet you,
As far as cho-fu-so.”

: Ezra Pound

মৰমৰ :

এইয়া মম এডাল জ্বলাই লৈছোঁ,
আজি বহুত দিনৰ মূৰত তোমালৈ চিঠি
লেখোঁ বুলি।

বাহিৰৰ উৰুঙা বতাহ জাকে মমডাল আহি
কোবাইছেহি।
চাওঁ, থিড়ীকি খন জপাই দিওঁ।

সাত বছৰৰ আগৰ কথাবোৰ তোমাৰ বাক
মনত আছেনে? আমি যে নতুন জীৱনটোৰ
পাতনি মেলিছিলোঁ।

মোৰ গাত সেই অচিনাকি নিচা
বাককৈয়ে লাগিছিল।
সিদিনা আছিল কাতিৰ কুঁৱলী সনা কোমল পুৱা।
পদূলিত তলসৰা শেৱালিবোৰ উপচি আছিল।
আৰু সন্ধিয়া?
মই তোমালোকৰ ঘৰলৈ নকৈ আহিবৰ দিনা?

বালিচন্দা

আকাশৰ মেঘৰ মোহনাত
হালধীয়া জোনটো নাওখন হৈ
আমাক যে বিড়িয়াই মাতিছিল,
তৰাৰ দেশলৈ।

মই লোৱা ককালৰ বঙা বিহাখনলৈ
তুমি বাক তেনেকৈ কয় একেথৰে চাইছিলো ?
মোৰ কেনে লাগিছিল, জানা ?
তুমি যেন কোনোৱা দূৰ বিদেশৰ,
স্বপ্নাতুৰ আলোকৰ মানুহ। আৰু মই ?
মই যেন তলসৰা এপাহ শেৱালি।

সেই দিনা মন-সাগৰত মোৰ,
এৰি অহা আৰু আহি পোৱাৰ
অলেখ ঢউৰ কঁপনি জাগিছিল।
তোমাৰ জানো এইবোৰ কথা মনত নাই ?
আমাৰ দেউতাই যে চিঠিত লেখিছিল :
“আই, তই নতুন ঘৰত হাঁহি মাতি থাকিবি।”

এইবোৰ সাত বছৰৰ আগৰ কথা :
মোৰ যে সকলোবোৰ পুৰাণৰ সাধু যেন লাগে।
... ..

জ্যেষ্ঠমহীয়া দেউতাৰ বছেৰেকীয়া হৈ গল।
তোমাৰ বাবুল এতিয়া বৰটো হৈছে।
তাৰ ওপৰ পাৰিত এখনমানি ডালিম গুটি
যেন দাঁত অকণি গজিছে।
সি মোক একেবাৰে এবিকে নিদিয়ৈ।
কেতিয়াবা মোৰ যে ইমান খং উঠে,
তুমি নাই নহয়, সেই কাৰণে।

সি বাক মোৰ বগা সাজ যোৰলৈ এনেদৰে
তথা লাগি চাই থাকে কিয় ?
তাৰ ওপজাৰে পৰা এইযোৰ কাপোৰ
চিনাকি, সেই কাৰণে, নহয় ?

বাবুল এতিয়া বৰটো হৈছে, বুজিছা ?
আৰু ডাঙৰ হলে ইন্ধুলত তাক নাম লগাই দিম।
সি আঁতৰি থকা সময়খিনি মোৰ যে বুকুখন
তেনেই উদং হৈ থাকিব, ভাই।

আৰু কি লেখিম ? বিশেষ একো নাই।
মোৰে শপত, তুমি যিদিনা উলটি আহিবা,
মোক আগতীয়াকৈ জনাবা দেই।
মই ভোগদৈয়েদি ভটিয়াই গৈ,
বুঢ়া লুইতৰ বুকুৰ পৰা তোমাক বিড়িয়াই
মাতিম,—তুমি যিদিনা উলটি আহিবা।
মোক আগতীয়াকৈ জনাবলৈ নেপাহৰিবা দেই।
মৰম লবা। ইতি।
তোমাৰ : মমতা

বালিচন্দা

আকৌ :

এইবাৰ বুজিছা, মাঘৰ মেজিৰ জুইকুৰা
বৰ বঙাকৈ জ্বলিছিল। আমাৰ আইতাৰ
কলী ছাগলীজনীৰ দুটা পোৱালি জগিছে
—এটা শুধ বগা আৰু আনটো পখৰা।

: মমতা

নতুন পোহৰ

এইয়া নতুন পোহৰ :

মৃত্যুনাশী জীৱনৰ অভিযান।
জীয়াই থকাৰ অবিশ্রান্ত বণে
জীৱনৰ অলিয়ে গলিয়ে বং সানি যায়।
জকাইচুকৰ ব'দে মন-আকাশৰ প্ৰান্তে প্ৰান্তে
পুলক জগায়।
শান্তিৰ কপোজনীয়ে তাতো উৰা মাৰে।

মাইমালতী উঠি দোকমোকালিতে
জীৱনৰ শিহৰণ তোলে। নদাই ভদাই উঠি,
নাঙল যুঁৱলি লৈ সৃষ্টিৰ কঠিয়াতলীত
গুটি সিঁচি যায়। কাৰ বাবে?

তুমি আৰু মই :

আৰু আমাৰ দৰেই অগণন চহৰীয়া
আশাধাৰী জীৱ।
আমাৰ জীৱনৰ গড় আলি অফিচৰ ফাইল।

কপালৰ কেঁচা ঘাম। একাৰ কোঠালী।
মাহ পূৰা হয়। লগে লগে জীৱনত অন্ধকাৰ নামে।
বাজেট নিমিলে। ঘিঁউৰ চকত আমি হাত দিয়া নাই।

আমি মাথোন কপালৰ কেঁচা ঘাম
মাটিত পেলাই, কাম কৰি যাওঁ।
মুখ আৰু কপালত একোটা আঁচোৰ,
সময়ৰ, শ্ৰমৰ আৰু শ্ৰান্তিৰ।

বালিচন্দা

তথাপি তো আমাৰ উলাহ নকমে।
প্রতিটো পুৱাৰ পোহৰে বিঙিয়াই কৈ যায়ঃ
নতুন জীৱন আহিছে।

ধৰণীত নতুন পোহৰ নামিব।
শঙ্কা নাই। ডাৰৰৰ সীমাবেধা কালি
জীৱন জ্বলিব।

ডাৰৰ দিনৰ সপোন

হাড় চোঁচা পৰা কুঁৱলী,
আৰু কাল-শগুণৰ পাখীৰ তলিৰ উম,
ইয়াৰেই আমাৰ এশ এবুৰি স্বপ্নৰ
কামি হাড় বচনা হয়।
আজিৰ মহঙা দিনত
এটা সপোনৰ কিমান দাম?

ফেৰাৰ কবি, আমাৰ স্মৃতিৰ মকৰাজালত
কিমান স্বপ্ন লীন গৈ আছে, জানা নে তুমি?
বীৰ গদাধৰ, ডাৰৰ দিনত পৰেনে মনত
নাগিনীৰ প্ৰেম, নিপোটল বুকু, লাটুমনি গুঁঠ,
ছয়ো পাৰি দাঁত ডালিম গুটি।

সোণপাহা,
তুমি আহিছা, আহা। তোমাৰ হাতৰ কাঁচিত
হেজাৰ যুগৰ শান। উজায়ে আহিছে চবানাত খনি,
উজায়ে আহিছে টিঙ।

আমাৰ চকুত আশাৰ নেজাল তৰা,
এই জ্বলে, এই মৰে।
বালিমাহীৰ ময়ূৰ চালিত
ৰুদ্ধ পৰাগত সাত সাগৰৰ বান নামে।
মৰি কলঙত বৰষাৰ ঢল।
পাৰত বিহমেটেকাৰ পোহাৰ বহিছে।
জনতাৰ হেঁচা ঠেলা।

বালিচন্দা

তোমাৰ লৱনী দুবাহুত
একোটা মেটমৰা ডাঙৰিৰ বল।

আমাৰ বাহুত
হেজাৰ যুগৰ শৌৰ্য্য বীৰ্য্য।
হাতত তোমাৰ কাঁচিৰ নাচ।
চকুৰে নমনা সোণালী ধান।
কপালত কেঁচা মুকুতাৰ টোপা,
চেনাই ঐ, মৰণা মাৰোঁগৈ আহা।

জুহালৰ জুই পোহৰত তুমি,
মোৰ পৰাণৰ নিফুট কোণত
ভুই জুইৰ জুই জ্বলে।
উস, তোমাৰ বৰফ সেমেকা ওঁঠ।

মৰা পৃথিৱীত তেজৰ আৰতি,
এটা টুনী আহে, দুটা টুনী আহে।
এটা ধান নিয়ে, দুটা ধান নিয়ে।
ধানৰ দ'মত তেজপিয়াৰ বগচালি।
তেজপিয়াৰ বংশ নাশলৈ কিমান দিন বাকী?
আৰু কিমান দিন?

শীতৰ অন্তত
আকৌ আহিব নিলাজী ফাগুন।
বহাগী বিহু। বাঙলী দিন। কপৌ ফুল।
কুলি কেতেকীৰ গানৰ শৰাইঃ
আকৌ আহিব দিখৌত বান।
কমবেড, শঙ্কা কিহৰ?

প্ৰথম নিশাৰ অপৰিচিতা পত্নীৰ দৰে,
থৰে থৰে পৃথিৱী কঁপিছে।
উস, ইমান জাৰ!

সোণপাহী হেৰা,
আমাৰ স্বপ্ন আমি়ে বচিম।

বোকা আৰু পানী,—সোণালী ধান।
আমাৰ পথাৰ। আমাৰ মাটি।
গৰ্ভধনীত নতুন দিনৰ জন্ম-ক্লেশ।

লক্ষ্মী পূৰ্ণিমা : ১৯৫৭

আজি এই

তৰাই মিছিল পতা আকাশৰ কাণে কাণে
জোনালীয়ে কথা কোৱা নিশা।

“জোনবাই এ, তৰা এটি দিয়া” :

বং-বঙা পৃথিৱীত হাঁহিব পোৱালমণি
শিশুটিয়ে হাঁহে আৰু কান্দে।

চপাকলি যেন তাৰ আঙুলিৰ ইঙ্গিতত
জোনবায়ে উচুপি উচুপি কথা কয়,
চকু পিৰিকায়, ডাৱৰৰ ফাঁকে ফাঁকে।
এইয়া স্মৃতি-মধুৰ কোনো এক শেৱালি ফুলা
নিশাৰ বাগিনী। জোনাকৰ জয়দৌল।

আজিও পৃথিৱী চোৱাই তোলা জোনবাই আছে।
ৰূপগুৰি আছে, সেউজীয়া ঘাঁহনিত আলপনা অঁকা।
দুখুৰি বছৰ জুৰি ময়ো আছোঁ,
মোৰ চুলিৰ ঘাঁহনিত দুডালি এডালি
জোনালীৰ চুমা।

মই আজি হাতুৰীৰ শিল। এই জোনালী নিশা,
কোনো এক গভীৰ গাঁৱৰ আইত তলত
মাইক্ৰোফোনে মোৰ কথা কয়।
হাজাৰ জনতা জোনাকৰ পৰ্দাত প্লাষ্টিক পুতলা
হৈ আছে।

আমাৰ কাৰণে লক্ষ্মী নাই। পূজা নাই।
বেদমন্ত্ৰ শুকান পাথৰ।

আমি কলিজা কঁপাই মাথো কণ্ঠ :
“তেল শোধনাগাৰ অসমত হবই লাগিব।”

মনে মোৰ জোনবাইক কয় :

“পাত নাই, চোত নাই,
তৰা এটি তুমি মোক কেনেকৈ দিবা?”

হেৰা জোনবাই,
তুমি মোৰ কোনো এক নিকদ্দেশ অতীতৰ
মলঙা পোহৰ। স্মৃতি-স্নান।
হেজাৰ চগাৰ মৰিশালি।
তুলসী তলতে বাণ-বিদ্ধ মৃগ পহু চৰে

পৃথিৱী

হেৰা কুমাৰী পৃথিৱী,
তুমি যুগে যুগে মোৰ চিৰ-পৰিচিতা।
তোমাক পাহৰিব জানো পাৰি?

আমি মানুহ উটৰ দলে,
জীৱন সাঁকো কতনো বগাই,
আজি প্ৰাণ-চাহাবাত গাইছো গান।
অনাগত সূৰ্য্যৰ কেঁচা পোহৰৰ
তেজাল উমৰ স্বপ্নই মন-পথাৰত
নতুন আখৰা পাতিছে।

হেৰা মোৰ স্বপ্ন-সনা মধুৰ পৃথিৱী,
তেজৰ অণুত যাৰ স্মৃতিৰ স্বাক্ষৰ,
তাক জানো পাহৰিব পাৰি?
মোৰ মনে কয় : “এটা গানৰ যতি পৰাৰ
দৰেই যদি নিঃশেষ হৈ যাৰ পাৰিলোহেঁতেন!”
মৃত্যু, মৃত্যু জানো ইমান সহজ, হেৰা মোৰ জীৱন্ত কৰিতা?”

তুমি যে আমাক পাহৰা নাই,
হেৰা মোৰ যৌৱন উন্মুক্ত পৃথিৱী,
সেই কথা আমি জানো।
আমি হাল বাওঁ, আমাৰ নাঙলৰ সিবলুত
স্বৰ্ণ সীতাই পোখা মেলে।
বোকাতে সিঁচা আমাৰ শ্ৰমৰ বীজ,
হেজাৰ সৃষ্টি বীজাণুৰে যে প্ৰাণৱন্ত,
বসন্ত মুখৰ কৰা।

জীৱনক কোনে কধিব পাৰে?
আমি যে পাতিছোঁ, আমাৰ জীৱনখলীত
হেজাৰ কংসৰ মৃত্যুশাল।

হেৰা চিৰ-যৌৱনা, মোৰ আদিম পৃথিৱী,
তোমাৰ মুখত সেই চিৰ-পৰিচিত হাঁহি।

আমাৰ লগতে হাঁহিছে আজি
জন-মানবৰ দল। আমাৰ তেজত
উথলি উঠিছে তপত বান।

সূৰ্য্য, নতুন সূৰ্য্য :
তুমি কুমাৰী পৃথিৱীক কুন্তী কৰা,
তুমি কুন্তী কৰা।

ইত্যাদি

মাধৈমালতী,

আমাব জীৱনৰ পানচৈ

খবশ্ৰোতা নদীৰ বুকুত, খবকবক,

যেন তত নাইকিয়া গাকো।

মাধৈমালতী, বিহুৰ গামোচা কেইখন কাটিলা?

তোমাৰ বুকুৰ কল্পনা লাগি জোনালীৰ
তবাবছা আকাশত উঠিছে লহৰ।

মেখেলাৰ পাতলিৰ অগণন কৰ্শলা বনে
তবাৰ কথাকে কয়, টিমিক্টামাক্।

মাধৈমালতী, তুমি কিয় কথা কোৱা নাই?

তামোল গছত পৰি কাউৰীজনীয়ে

কিনো কথা কয়?

ঃ নতুন আলহী আহিবঃ

শুনা নাই তুমি?

নই কথা কমঃ নতুন পুৱাৰ

আৰু কামনাদীপ্ত পুৰণি নিশাৰ।

তোমাৰ চকুৰ পৰ্দাত তাৰ স্বপ্ন-গ্লান

বেখা, এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই।

সেইবোৰ মোৰেই দুৰ্দ্ধতি, মাধৈমালতী।

নতুন পুৱাত;

কাকিনী তামোলৰ শ্যামলিমা লৈ,

ধানে আমাৰ পথাৰ শুৱাব।

তোমাৰ আৰু মোৰ কপালৰ কেঁচা ঘামে

তাতে, শুনা মাধৈমালতী, মুকুতাৰ মণি বাছি যায়।

আমাৰ কল্পনাৰ সখিয়তী জাক

জোনাকৰ আঁহে আঁহে উৰে।

সেই উড়নৰ জোৱাৰত আমাৰ পানচৈ

চপল তনু তৰুণী, মাধৈমালতী।

টুনী নাই। তেজপিয়াৰ দল হেঙুলীয়া পোহৰৰ

অভিযান দেখি, দস্যু একাৰৰ দৰে,

আঁতৰি পলায়। সেইয়ে হব, মাধৈমালতী

দূৰণিৰ নতুন পুৱাৰ কল্লোল ধ্বনি

আমাৰ হিয়াৰ গুহাত ফল্গু হৈ আছে।

ভাগীৰথী গঙ্গাৰ জন্ম বেদনা

কাণ পাতি শুনা, মাধৈমালতী,

শুনিবানে তুমি?

আকুতি

কোনোবা এক শবত কালৰ
গ্লান সন্ধিয়াত, এজাক পখিলা,
মোৰ বৃহৎ আৰ্চিখনৰ ওপঙিকুৰা
ফুলবোৰ চাই বেলুন উৰা দি উৰিছিল।

ওচৰৰ ছাইদানীটোত আছিল
এমোপা ছাই। পোৰা জুইশলাৰ কাঠি,
আৰু আছিল,
অলেখ আধাপোৰা চিগাৰেটৰ টুকুৰা।

শূন্যক আক্ৰমণ কৰা,
এই সৈনিক পখিলাজাকৰ সেইবোৰলৈ
লেশমানো ভ্ৰক্ষেপ নাই।
কাৰণ বাক কি?

চাৰিওফালৰ পৃথিৱীখনক অস্বীকাৰ কৰি,
এই বলিয়া পখিলাজাক উৰিছে, মাথো উৰিছে।
যেন কলিকতাৰ বাজআলিৰ ভোকাতুৰ জনতাৰ
এটা ক্ষুধা সমদল।

মোৰ খিড়ীকিখনৰ বাহিৰৰ গছবোৰ,
ভালেমান গছ : আম, জাম, তাল, তমাল :
এইবোৰ দৈত্যৰ দৰে
আকাশলৈ চাই থিয় হৈ আছে।

আকাশখন আছিল বান্ধনী বেলিৰ,
তাত আছিল হেঁচা ঠেলা কৰা
কিছুমান উশৃঙ্খল ডাৱৰৰ গম্বুজ।

এই ডাৱৰবোৰকে উন্মাদ গছবোৰে
মূৰ দুপিয়াই মাতিছিল :
“আহা, মাটিলৈ নামি আহা।
ইয়াত ইমান ভাল। মাটিত ন গাভৰুৰ
বুকুৰ উম আছে। আহা, নাহা কেলৈ?”

কি যে বিপদ! কি যে অসন্মান!
হলেও হওক। এইয়েতো সত্য।
এইয়েতো বাস্তৱ।

নিদ্ৰাদেৱী,
মোক স্বপ্ন দেখাৰ সুযোগ দিয়া,
গছ আৰু ডাৱৰৰ নহয়।
এনে এক স্বপ্ন দিয়া, য'ত মানুহ জীয়াই থাকে।
এনে স্বপ্ন দিয়া, য'ত মোৰ উদভ্ৰান্ত মনে
শান্তি পায়।

এনে এক স্বপ্ন দিয়া,
মনৰ পথাৰ চহাই যোৱা।
এখানমান বেলিৰ পোহৰ দিয়া,
মনৰ আকাশ ৰেঙাই তোলা।

বিহৰ দিনৰ গান

"The eye contains a far horizon,
but the wound of spring lies in the heart."

: Li Tai Po

স্বপ্ন-গান চকুৰ পৰ্দাত মহাকাব্যৰ অনুৰ্বৰ মন্দাক্রান্ত।
অভিজ্ঞান শকুন্তলা, জ্ঞান-বৃক্ষৰ গুটি খাই আমি
জীৱনক বুজিছোঁ : অন্তঃসত্ত্বা নাৰী।
তলসৰা শুকান পাতৰ গম্বুজত মৰণৰ অভিধান।
চিনাকি আখৰ। মৰে কোন? ফেলিন নে গান্ধী?

আমি অনাগত ভবিষ্যৰ দিন আঙুলি মূৰত লেখোঁ,
স্বপ্নৰ কাঠি কামি সাজোঁ। উৰুকা নিশাৰ আকাশত
তৰা জ্বলে যেন মহানগৰীৰ চাকিৰ জোনাকী।

মোৰ তেজে মোক মাতে। যোৱনে বিড়িয়াই উকা বিঙ।
জীৱন আৰু বাজেটৰ মোহনা মুখত।
মাজনিশা জাহাজৰ উকি।
(দিখোঁ মুখত দেখি আহিছোঁ দিচাং মুখৰ লৰা।)

বিহৰতী গাভৰু : তুমি জানা? আমাৰ প্ৰেম
কাজিবঙাৰ চগা আৰু চাকি। সাক্ষী মাথো ২০০ গাঁড়।

শান্তিৰ কপৌজনীৰ ডেউকাত বাকদৰ গোক।
বৰ আচৰিত। নাহৰ ফুল ফুলিছে। কপৌ ফুলো ফুলিছে।
পদূলীৰ শিৰীষ জোপাত সখীয়তীয়ে গীতৰ কাকলি
মেলিছে, মৰিশালিত জীৱনৰ গান।

নতুন কেঁচা গাভৰুৰ বুকুৰ উম আমি চিনি পাওঁ
ধৰিত্ৰীৰ হাতৰ পাণ্ডুলিপি, তাকো আমি জানো।
কোৰিয়াৰ প্ৰাঙ্গনত শেন উৰে, বিদেশী চিলনী।
উত্তৰে। দক্ষিণে। মাজত সমান্তৰাল বেথা।

আমাৰ স্তব্ধ হিয়াত কঙাল উলাহ, সৰীষপ চেঁচা।
আমি জানো, জীয়াই আছে মৰ আঁউসীৰ জোন,
জীয়াই আছে তোমাৰ খোপাৰ ডালিম ফুল,
বিহাৰ আচুঁতকৈয়ো বঙা।

হে চিৰ-উত্তপ্তা :

তোমাৰ দেহ-গন্ধাত আমাৰ প্ৰেম কাগজৰ নাও।
কুকুৰা ডুবিত বুৰে কাগজৰ নাও—চেনাই ঐ,
পিচলি পৰিবা চাবা।

প্ৰশান্ত মহাসাগৰত কেইখন জাহাজ বুৰিছে?
হে বহুধৰা, তুমি অশান্ত। তুমি উতলা।
বিংশ শতাব্দীত শ্ৰমন্ত হৰণ কাব্যৰ নতুন পাতনি :
মাংসৰ লাগিয়া যেন যুজন্ত দুগোটা শেন।

শেন উৰে। কপৌ মৰে। আমি সমাধি বচনা
কৰো কাৰ?

শান্তিৰ শিল্পী, পিকাছো।

তুমি কাঠৰ ফ্ৰেমৰ মাজত বন্দী, কোৰিয়াৰ গৰালত :
মৃত মৃত্তিকাৰ কবৰ খানাত আমাৰ কঙ্কালে কান্দে।
ডাফ্টবীনত সেইয়া কাৰ জাবজ সন্তান?
ডাক পুৰুষৰ কণ্ঠস্বৰ?

মাজনিশা অবিবাহিতা গাভৰুহঁতে স্বপ্ন দেখে।

অনাগত অনিৰুদ্ধৰ যৌৱন বাগবে, তেজে মাতে তেজক।

মোৰ তেজে তোমাক মাতিছে,

লুইতৰ পানীত এধানমান বহন ছটিয়াওঁ, আহ।

আমাৰ বলিষ্ঠ আশাবাদী মন, ভবিষ্যৰ স্বপ্ন সমুজ্জল।

সোণপাহী, মোক এবাটি আপং দিয়া,

তোমাৰ আঙুলিৰ শিখা যেন বঙা।

কুমাৰী পৃথিৱী, তুমি কুন্তী।

তোমাৰ যৌৱনৰ উপকণ্ঠত আমি

এন্ধাৰ নিশাৰ মাইলৰ খুটি, অস্পষ্ট আখৰ।

তুমি জননী, তুমি সূৰ্য্যস্নাতা।

তোমাৰ গৰ্ভ-কোষত হেজাৰ কৰ্ণৰ জ্ঞান

উজাগৰে আছে। তুমি হয়তো অন্তমনা।

এটা ৰোমাণ্টিক কবিতা

মোৰ বন্ধ কোঠাত এডাল মমৰ পোহৰ,

অলপ পোহৰ আৰু বহুত এন্ধাৰ।

বাহিৰত জোনাকীৰ চিমিক্টামাক,

এধানি পোহৰ আৰু সাগৰ এন্ধাৰ।

এযুৰি নয়ন, কাৰোবাৰ, তৰা যেন জ্বলে,

মমৰ পোহৰ। অস্পষ্ট এন্ধাৰ আৰু গভীৰ

আবেগ। মনৰ পৰ্দাত তাৰে জিলিমিলি

ৰূপ। বাহিৰত এবুকু এন্ধাৰ।

মনৰ কোঠাত মোৰ বহুত কথাৰ সোঁত,

উজনি নামনি যেন বালিমাহীৰ জাক।

সোণপাহী, বহা। মোৰ কাষৰতে বহা।

চুলিৰ তোমাৰ আঁউসী এন্ধাৰে মোৰ

জীৱন জ্বলাওক। কামনাৰ জুইকুৰা

ছাই হৈ যাওক। মোৰ বন্ধ কোঠাৰ তুমি

জ্বলি থকা মম। বাহিৰত জোনাকীৰ

চিমিক্টামাক।

অস্পষ্ট এন্ধাৰ আৰু এবুকু মৰম।

ব্যৱধান

হে ব্রহ্মপুত্ৰ,
স্নিগ্ধ নাম-তি-লাও,
অজস্ৰ শ্ৰোতত তুমি চেতাৰৰ গুঞ্জন তোলা,
কেতিয়াবা মৃদং বজোৱা।

তোমাৰ ৰূপত মুগ্ধ নৱ-দম্পতী যোৰা,
সিহঁতৰ সিৰাই উপসিৰাই তুমি
মৃদঙৰ শিহৰণ তোলা।
সিহঁতৰ উদ্ভণ্ড তেজৰ বানে তোমাৰ চেতাৰত
জনা-নজনা অলেখ সুবৰ স্বৰলিপি সাঁচে।

কত যুগ ধৰি,
আমাৰ পৃথিৱী তুমি সাক্ষৱা কৰিছা।
তুমি সঙ্গীহীন। চঞ্চলা চপলা যুৱতী
ধনশিৰি, গাভৰুৱে তোমাক ক্ষণেক সাতটি
মৰমৰ চুমা যাচি যায়। তোমাৰ বুকুত
ঘোঁৰনৰ ঢল নামে। আকৌ শুকায়।

তুমি, আজি হোৱা বোল বছৰীয়া,
কাইলৈ, কুটুলাচুলীয়া আশীবছৰীয়া।
গালবোৰ সোঁতোৰা, সেমেকা।

তোমাৰ পাৰৰ নৱ-দম্পতী যোৰা,
সিহঁতে হাঁহিছে, গ্লান সন্ধিয়াৰ সেন্দূৰীবুলীয়া
পোহৰৰ আঁকবাঁক চাই।
অহা আহাৰত তুমিও হাঁহিবা
হবা তুমি বোলবছৰীয়া।

আমাৰ কাৰণে বালিচৰ আছে

“আমাৰ কাৰণে বালিচৰ আছে,
পাৰৰ সপোন নাই।”
সঁচাকৈয়ে জানো পাৰৰ সপোন নাই?

আমাৰ কাৰণে বালিচৰ আছে,
সপোনো আছে :
যুগে যুগে আমি ৰচিছোঁ স্বপ্ন,
কাটিছোঁ হাবি, ভাঙিছোঁ মাটি।
ওবেটো দিন ৰ’দত শুকাই দেখিছোঁ সপোন।
আকাশ জ্বলা জেঠৰ জুই।

বালিচৰ আছে, সপোনো আছে,
চকুৰ আগত সোণৰ পহুৰে দুবৰি বন গচকি যায়।
মাজুলীত ফুলে সৰিয়হ ফুল :
আমাৰ জীৱন অশোক-বনত
লাঞ্ছিতা কোন সীতা?

আমাৰ কণ্ঠত আছে পিয়াহ,
পেটত পোৰনি, বুকুত জুই।
চকুত স্বৰ্ণ ছবি।
পঁইতা ভাতত লোণ খৰিছা,
পকা জলকীয়া, ভৰ দুপৰৰ জুতি।

নতুন দিল্লী চকু চাওঁমৰা বস্তা মেনকাৰে পূৰ।
আমাৰ গাৱঁৰ চেঙেলীয়া ডেকাই বিহুনাং গায় :
“গাভৰুৰ গুৱনী দুখ।”

বালিচন্দা

মোৰ সপোন দেখাৰ অধিকাৰ আছে,
নাঙল যুঁৱলি, এহাল বন্ধ, এজনী দাৱনী।
চন্দা মাছৰ সিজালোঁ খাব।

কাপ-মৈলাম ক'ত? কৰিতা বচোঁ কিহেৰে?
জীৱনত মোৰ বালিচৰ আছে,
সপোনো আছে,
চকুত আছে নিশাৰ অন্তত
পুৱাৰ বেলিৰ জুই,
গৰ্ভ কোষত অনাগত জীৱনৰ
বিজুলী পোহৰ।

অনামিকা

নিয়'ৰ টোপালে এটি এটিকৈ
চুই ঘোৱা ছবৰি ডবাৰ শেৱালিৰ সতে,
আহিছিল তুমি, কোনো এক নিৰ্জ্জন পুৱাতে।

পৃথিৱীখন তেতিয়া নিতাল মাৰি শুই আছিল।
সকলো নিমাত। তুমি, ভাষাহীন এলানি পোহৰ।

মোৰ মনৰ অবাগ্ময় কথাবোৰ, সেইবোৰো শুই আছিল,
কেতেকী ফুলৰ আমোল মোলোঁৱা গোকৰ বুকুত,
এলেছোঁ ফেটীসাপ এটা নিতাল মাৰি
শুই থকাৰ দৰেই। তাৰ চকু দুটা একোটা জোনাকী পৰা।

মই নিস্তৰ্দ্ধ, নিৰ্বাক। তুমি? তুমি বাক কী?
সেই দিনা অনুচ্চাৰিত ভাষাৰ বহু দোঁত বৈ গল,
মোৰ নিমগ্ন চেতনাৰ পথাৰ ভেদি। কামৰূপীয়া বানপানী।

বহু কথা কোৱা হল শেষ।
এতিয়াও বহু আছে বাকী।

তোমাৰ জীৱনৰ পথ, মোৰ বাবে অচিনাকি।
এক উত্তৰ বিচাৰি নোপোৱা জটিল সাঁথৰ।
আৰু মোৰ পথ,—ইমান গভীৰ আৰু ইমান তন্ময়,
তুমি জানো চিনিব পাৰিবা? তুমি ভাই বুজিব নোৱাৰা।

আমাৰ এই অচিনাকি পথ :

অপৰিচিত ছয়ো বাট বুলি বুলি,
হাততে এদিন কোনো এক বাটৰ কেঁকুৰিত,
তুমি চিনি পাল মোক। মই চিনিলোঁ তোমাক।

উচাপ খাই আমি ছয়ো স্তব্ধ হৈ গলোঁ।
মৰমৰ খবৰসোতা নৈ শিলনি বগাই বৈ গ'ল।

বহু কথা কোৱা হল শেষ।
এতিয়াও বহু কথা আছে বাকী।
তুমি কয় শুনিব নোখোজা?

মোৰ চকুৰ পতাত সেইবোৰ কথা :
এবাৰ মাথোন শুনা, আছে একেধাৰে লেখা।
তুমি বুজিকে নোপোৱা। তুমি অনাথৰী।

মই কিন্তু জানো, এটা কথা জানো,
খুব নিয়াৰিকৈ :
চকুৰ পতাত মোৰ বুকুৰ মৰমবোৰ,
কষটি শিলৰ সোণোৱালী বেখা হৈ আছে।
চম্পাকলি, কিমান যে নাম সাজি, মাতিছে তোমাক।

বহু কথা কোৱা হল শেষ :
এতিয়াও বহু কথা আছে বাকী, এখন বহল সাগৰ,
তাৰ দিগন্ত চকুৰে নেলাগে,
মনেবেও তুমি জানো মণিব পাৰিবা?

সীমান্ত

ইন্দো-পাক সীমান্তৰ কোনো এক পুখুৰী পাৰত
দেখিছিলোঁ এজনী ছোৱালী। নাম অনামিকা।
বঙচুৱা পাৰী আৰু শুধ বগা শাৰীখন
গাৰ খাজে খাজে আঁটি আঁটি বন্ধা।
দেখিছিলোঁ এজনী ছোৱালী : নাম অনামিকা।

সেই বান্ধোনৰ আঁৰে আঁৰে কিহৰ ইঙ্গিত?
দেহ নে মনৰ মুক্তিৰ? পুঞ্জীভূত অলেখ মনৰ?
প্ৰশ্নৰে তন্ময় মোৰ মন, হল যেন চাহাৰাৰ উট।

ইন্দো-পাক সীমান্তৰ তাই : নাম অনামিকা।
কাণ্ডণৰ বং সেইয়া। নীৰৱ, নিথৰ যেন দুপৰৰ ভাষা।

দেহৰ ভাজে ভাজে মোৰ এবোজা ভাগৰ।
ইন্দো-পাক সীমান্তৰ বাঁহ-বন, পুখুৰীৰ পাৰ,
—আৰু এজনী ছোৱালী : শান্তি য'ত মৰুৰ সপোন।

সীমান্তৰ সিপাৰত পাকিস্থানী প্ৰহৰীৰ জাক।
এই পাৰে এজনী ছোৱালী : আৰু মই অচিনাকী।

প্ৰহৰী চকুত জ্বলে জুই ফিৰিঙতি : বন্দুকৰ গুলী যেন
তীব্ৰ প্ৰখৰ। কি যে এক জুইৰ পোহৰ : ইমান বিদ্বেষ,
ঘৃণা, ইমান বিক্ষোভ !!

আৰু এজনী ছোৱালী, পদুম-নয়নী ! চকুৰ ভাষা যেন শুভ্ৰ
এক দুখনি ডেউকা : ধোৱাঁবে ধূসৰ এক আকাশৰ
পাৰে পাৰে উৰা।

ইপাৰে সপোন :

আনপাৰে মৃত্যুৰ বিভীষিকা নাচে।

ইন্দো-পাক সীমান্তৰ এজনী ছোৱালী : নাম অনামিকা।

বঙা-আঁচুৰ কপাহী আকাশ যেন তাইৰ সউ
মনৰ আবেশ।

সিপাৰত বিস্ফোৰণ, শব্দ গুলীৰ।

এই পাৰে,

বাঁহ-বন ফ্ৰেমত অঁকা এজনী ছোৱালী।

বালিচন্দা

হে বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ,

তোমাৰ বুকুত নৃত্যৰতা তৰুণীৰ দৰে,

কিমান যে পালতৰা নাও,

আৰু কত সৰু বৰ ঢউ, পছোৱাৰ বতাহত
নাচে, উঠে আৰু মৰে।

মৰি ছাই হৈ যায়।

তাৰ হিছাপ জানো তুমি ৰাখা ?

ভূতৰ হিছাপ ?

হেৰা জটাজিহ্বা, তুমি স্বপ্ন-মগ্ন।

তোমাৰ পাৰৰ দুয়ো কাষে নতুন শ্লোগান,
তুমি শুনা নাই ?

মোক ক্ষমা কৰা, লাচিতৰ শ্লোগান
মোৰ মনত নাই।

তোমাৰ জানো আছে ?

হেৰা শান্তনু-কুল নন্দন,

তুমি নিমাত কিয় ? তুমি জানা লুইতত
নতুন ঢল আকৌ কেতিয়া নামিব ?

নতুন জোৱাৰ ?

দেখা নাই তুমি ?

তোমাৰ পাৰৰ বালিত কঙ্কালৰ সমদল।

কপালত যাৰ নফলিল সোণৰ সোলেঙ।

নগা টেঙাও নপকিল। কৰদৈ একা ?

বালিচন্দা

বালিচন্দা আৰু সামুকৰ খোলা।
সময়ে সিহঁতে, মানুহেও।
পৃথিৱীত বক্তৃতা ডিগবৈ,
য'ত তেজ তেল হৈ বয়।

এছিয়াৰ আকাশত শগুণৰ শেন চকু থিৰ।
তোমাৰ নয়নযুৰি সোণৰ সপোনপুৰীঃ
কাৰ? শগুণৰ নে মিছ অনুপমা বৰুৱাৰ?

বুৰঞ্জীৰ মাৰলঘৰত তেজৰ নিচান।
আগন্তুক শ্বহীদৰ মৃত্যু কিম্বা নতুন পৃথিৱীৰ পণ।
পুৰণিৰ কামি হাড়ত মামৰৰ ছটা।
মেজিব নৃত্যবতা জুইঃ
জুইত হেনো তীখা জ্বলে, বঙা হয়।
তুমি জানা?

তাৰ পোহৰত মানুহ মৰে, ভূত হয়।
অশৰীৰী আত্মাই জীৱনৰ দলঙত ঘৰ সাজে।
ডবা কোবায়। মাতেঃ উঠা, আগবাঢ়া।
নহবা গৰুৰ দৰে খুচিলেহে খোজ লোৱা,
বগত বীৰেন্দ্ৰ বুলি হোৱা খ্যাতিমান।

নগাছাকি, হিবোশ্বিমাত ধোঁৱা হোৱা,
মানুহৰ অশৰীৰী আত্মাৰ অহাযোৱা।
বিজ্ঞান নিমাত। নিৰ্বাক।
আলি পদূলি, পথাৰ-সমাৰ, পানী অনা ঘাট,
সকলোতে কৰ্ম-ব্যস্ত, স্বপ্ন ভগ্ন জনতাৰ দল।

মানুহৰ মৃত্যু নাই। মৃত্যু মাথোন সিহঁতৰ,
সিহঁতৰ চেকালগা জীৱনৰ,
আৰু ভীৰু বৈজ্ঞানিক বেষ্টা দলৰ
আত্মা আৰু গাৰ মঙহৰ।
বেষ্টাৰ ৰামায়ণ পাঠ,
শিৱত সেন্দূৰৰ টেমি যেন ফোঁট।

জীৱনৰ নামত যি মৰণৰ ৰাজআলি বান্ধে,
জয়দ'ল সাজে—তাৰ বাবে মৃত্যু ক'ত?
মণিৰাম পিয়লিৰ মৃত্যু ক'ত?

কনক, কুশল আৰু ৰাজঘাটে কথা কয়ঃ
নিৰাকাল স্বপ্নৰ হিমালয়।
হেৰা মহাবাহু, তুমি জানা ক'ত হিমালয়?

আমাৰ কাঞ্চনজঙ্ঘাত জুই জ্বলে,
বৰফত জুই।
মেজিব জুইতকৈয়ো বহুত তপত।